

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آسیب شناسی فہم حدیث

حجة الاسلام دكتور سيد علي دلبري

استاديار دانشگاه علوم اسلامی رضوی

سرشناسه.....: دلبری، سید علی، ۱۳۴۷ -
عنوان و نام پدیدآور.....: آسیب‌شناسی فهم حدیث / سید علی دلبری.
مشخصات نشر.....: مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی، معاونت پژوهشی، دفتر پژوهش، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری.....: ۷۹۲ص.
شابک.....: 978-964-7673-94-5
وضعیت فهرست‌نویسی...: فیبا
موضوع.....: علل الحدیث
موضوع.....: حدیث
شناسه افزوده.....: دانشگاه علوم اسلامی رضوی. دفتر پژوهش
رده‌بندی کنگره.....: ۱۳۹۱ ۸۱۵/۳/د۱۱۰ BP
رده‌بندی دیویی.....: ۲۹۷/۲۶
شماره کتاب‌شناسی ملی...: ۳۰۵۴۹۰۹

آسیب‌شناسی فهم حدیث

نویسنده: حجة الاسلام دکتر سید علی دلبری (استادیار دانشگاه علوم اسلامی رضوی)
استاد راهنما: حجة الاسلام و المسلمین دکتر محمد علی مهدوی‌راد (دانشیار دانشگاه تهران)
استاد مشاور: آیت الله مهدی مروارید
ارزیابان علمی: آیت الله واعظ‌زاده خراسانی
و حجج اسلام دکتر حسن نقرزاده (دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد)
و دکتر محمد حسن ربانی (عضو هیئت علمی دفتر تبلیغات اسلامی واحد مشهد)
ویراستار: هادی بزدی‌نابی
طراح جلد: حمید نخعی
چاپ اول: بهمن ۱۳۹۱
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
قیمت: ۲۶۰۰۰۰ ریال

مدیر اجرایی پژوهش و ناظر چاپ: علی اصغریار
حروفچینی و صفحه‌آرایی: واحد نشر دانشگاه علوم اسلامی رضوی
چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

مرکز توزیع
مشهد مقدس: حرم مطهر، انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی
صندوق پستی: ۱۱۹۳-۹۱۷۳۵ تلفن و دورنگار: ۰۵۱۱-۲۲۳۶۸۱۷

www.razavi.ac.ir

حقی چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

۱۳	 سخن ناشر
۱۵	 پیش گفتار
۲۱	 فصل اول: کلیات و مبادی
۲۱	 در آمد
۲۲	 ۱. جایگاه فهم حدیث
۲۷	 ۲. آسیب پذیری حدیث
۳۲	 ۳. دشواری فهم (تحمل) برخی احادیث
۳۶	 ۴. پذیرش یا انکار حدیث
۴۶	 ۵. پدیده آسیب شناسی در روایات
۴۸	 ۶. علوم حدیث و آسیب شناسی فهم حدیث
۴۹	 علوم نظری و کاربردی حدیث
۵۵	 ۷. مفهوم آسیب شناسی فهم حدیث
۵۵	 الف. آسیب شناسی
۵۶	 آفت شناسی
۵۷	 ب. فهم، فقاقت و درایت
۶۳	 ج. حدیث
۶۴	 د. تعریف «آسیب شناسی فهم حدیث»
۶۵	 ۸. اهمیت موضوع آسیب شناسی

۷۳	۹. فوائد و کاربردها.....
۷۵	۱۰. پیشینه آسیب‌شناسی فهم حدیث.....
۸۷	۱۱. نمونه‌هایی از آسیب‌شناسی و آسیب‌زدایی.....
۸۹	۱۲. پیشگیری و رفع عوارض آسیبها.....
۸۹	الف. وجود پر برکت اهل بیت علیهم‌السلام در هر عصری.....
۹۰	ب. همراهی با کتاب و سنت قطعی.....
۹۰	ج. دقت در محتوای خبر.....
۹۱	د. دقت در راوی حدیث.....
۹۲	ه. مذاکره و مقابله حدیث.....
۹۳	۱۳. پیامدهای منفی آسیبها در احادیث.....
۹۹	فصل دوم: عوامل آسیب را در حوزه فهم حدیث.....
۹۹	۱. از بین بردن احادیث.....
۱۰۷	۲. منع تدوین حدیث.....
۱۱۱	پیامدهای منع تدوین.....
۱۱۷	۳. منع نقل حدیث.....
۱۲۱	پیامدهای منع نقل و نشر حدیث.....
۱۲۲	۴. از بین رفتن قرینه‌ها به ویژه سبب صدور.....
۱۳۱	۵. غفلت و اشتباه راوی.....
۱۴۳	۶. راهیابی وضع و جعل.....
۱۴۴	الف. شناسایی مقوله وضع در حدیث.....
۱۴۴	اول. مفهوم وضع حدیث.....
۱۴۶	دوم. وضع حدیث در آئینه روایات و سخنان بزرگان.....
۱۴۶	یک. احادیث.....
۱۴۸	دو. اعتراف دانشوران اسلامی.....
۱۵۰	سوم. آغاز پیدایش وضع.....
۱۵۳	اولین راویان متهم به وضع حدیث.....
۱۵۹	چهارم. مراحل تاریخی وضع حدیث.....
۱۵۹	پنجم. پیشینه وضع‌شناسی.....
۱۶۳	ششم. گستره وضع در احادیث.....
۱۶۶	هفتم. انواع حدیث موضوع.....
۱۶۶	گونه‌های وضع.....
۱۶۸	هشتم. پیامدها و آثار وضع.....

۱۶۹.....	نهم. نمونه روشنگری جعل حدیث و جاعل آن.....
۱۷۱.....	نمونه وضع.....
۱۷۲.....	ب. انگیزه‌ها و عوامل وضع حدیث.....
۱۷۴.....	اول. انگیزه‌های سیاسی (توجیه و تقویت خلافت).....
۱۸۳.....	دوم. انگیزه‌های فرهنگی و دینی.....
۱۹۰.....	سوم. انگیزه‌های اقتصادی.....
۱۹۴.....	چهارم. انگیزه‌های دین‌ستیزی.....
۱۹۵.....	ج. نشانه‌ها و معیارهای شناسایی روایات موضوع.....
۱۹۶.....	اول. نقد سندی.....
۱۹۹.....	دوم. نقد محتوایی.....
۲۰۳.....	۷. تفویض و واگذاری احکام به اهل بیت علیهم‌السلام
۲۱۵.....	فصل سوم: آسیب‌ها و مشکلات بیرونی حدیث.....
۲۱۶.....	۱. تعارض و اختلاف روایات.....
۲۱۶.....	الف. «تعارض» در لغت.....
۲۱۷.....	ب. تعارض در اصطلاح.....
۲۱۷.....	ج. اهمیت موضوع تعارض اخبار.....
۲۱۹.....	د. علل و عوامل پیدایش تعارض از دیدگاه روایات.....
۲۲۰.....	اول. نسخ.....
۲۲۰.....	دوم. رعایت ظرفیت راوی.....
۲۲۱.....	سوم. اختلاف مراتب راویان از نظر جاهل و سهو.....
۲۲۲.....	چهارم. تقیه.....
۲۲۲.....	پنجم. وضع و جعل.....
۲۲۳.....	ششم. تخیر.....
۲۲۴.....	هفتم. تفویض و واگذاری احکام به اهل بیت علیهم‌السلام
۲۲۵.....	هشتم. اختلاف انگیزی ائمه علیهم‌السلام برای مصلحت شیعیان.....
۲۲۶.....	نهم و دهم. توجه به اوضاع و شرایط گوناگون مکلفان و برداشت نادرست راویان.....
۲۲۷.....	ه. عوامل تعارض و اختلاف در بیان امام علی علیه‌السلام
۲۳۰.....	و. عوامل تعارض اخبار از دیدگاه محققان.....
۲۳۳.....	یادآوری.....
۲۳۳.....	۲. نقل به معنا.....
۲۳۴.....	الف. پیشینه نقل به معنا.....
۲۳۷.....	ب. جواز نقل به معنا.....

ج. محدوده نقل به معنا	۲۳۸
د. ادله جواز نقل به معنا	۲۴۰
اول. روایات	۲۴۰
دوم. سیره عقلا	۲۴۱
سوم. بداهت عقل	۲۴۲
چهارم. سیره صحابه	۲۴۲
پنجم. ذکر یک واقعه با الفاظ مختلف در قرآن	۲۴۲
ششم. دشواری نقل به عین الفاظ	۲۴۳
هفتم. شهرت و اجماع عالمان	۲۴۴
ه. ادله عدم جواز نقل به معنا	۲۴۴
نقد دلیل	۲۴۵
و. شرایط جواز نقل به معنا	۲۴۶
ز. شیوه‌های نقل به معنا	۲۴۸
ح. عوامل نقل به معنا	۲۴۹
ط. آثار نقل به معنا	۲۵۱
ی. ضرر نقل به معنا در روایات	۲۵۲
ک. نمونه‌ای از تأثیر نامطلوب نقل به معنا بر روایات	۲۵۳
ل. چگونگی تعامل با نقل به معنا	۲۵۷
۳. تصحیف	۲۶۱
الف. تعریف «تصحیف» و «مصحّف»	۲۶۴
ب. اهمیت توجه به تصحیف	۲۶۵
ج. انواع تصحیف	۲۶۸
اول. تصحیف لفظی، شنیداری و نوشتاری	۲۶۸
دوم. تصحیف معنوی	۲۷۰
د. عوامل تصحیف	۲۷۱
ه. پیامدهای تصحیف	۲۷۵
و. راههای شناسایی روایات مصحّف	۲۷۷
۴. تحریف	۲۹۲
الف. اهمیت تحریف‌زدایی از احادیث	۲۹۴
ب. انواع تحریف در حدیث	۲۹۶
ج. عوامل تحریف	۳۰۴
د. مراحل کشف تحریف	۳۱۴

۳۲۲	ه. پیامدهای تحریف روایات
۳۲۴	۵. تقطیع نادرست و عدم ذکر تمام روایت
۳۲۶	الف. مفهوم‌شناسی تقطیع
۳۲۷	ب. جواز تقطیع و ادله آن
۳۲۹	ج. شرایط جواز تقطیع
۳۳۱	د. انواع تقطیع و علل آن
۳۳۱	اول. به اعتبار وقوع تقطیع
۳۳۱	یک. تقطیع کلام راوی
۳۳۲	دو. تقطیع کلام معصوم علیه السلام
۳۳۹	دوم. به اعتبار فاعل تقطیع
۳۴۰	سوم. تقطیع به اعتبار موقعیت بخش محذوف
۳۴۱	ه. پیامدهای تقطیع
۳۴۸	تأثیر تقطیع نادرست بر فهم حدیث
۳۵۲	و. راه حل
۳۵۴	۶. تلخیص ناقص حدیث
۳۵۸	۷. اضطراب و تناقض
۳۶۰	الف. نمونه‌ای از حدیث مضطرب المتن
۳۶۳	ب. عوامل اضطراب
۳۶۳	ج. پیامدها
۳۶۶	د. اضطراب متنی و حجیت روایات
۳۶۷	ه. اختلاف نسخه‌ها
۳۷۰	۸. زیاده و نقیصه
۳۷۱	الف. تعریف حدیث مزید
۳۷۲	ب. تأکید نقل حدیث بدون کم و کاست
۳۷۳	ج. جواز کم و زیاد کردن غیر مخل
۳۷۵	د. گونه‌های مزید
۳۸۱	ه. عوامل مزید
۳۸۱	و. راههای شناسایی حدیث مزید
۳۸۵	ز. نمونه حدیث مزید
۳۹۰	ح. اصل عدم زیاده یا عدم نقیصه
۳۹۱	ط. راه حل
۳۹۳	۹. ادراج در متن حدیث

۳۹۴	الف. انواع ادراج
۳۹۸	ب. عوامل ادراج
۳۹۸	ج. راه شناسایی ادراج
۳۹۹	د. نمونه ادراج در من لا یحضره الفقیه و التهذیب
۴۰۳	ه. پیامدهای ادراج
۴۰۵	۱۰. تقدیم و تأخیر
۴۰۵	الف. انواع تقدیم و تأخیر
۴۰۹	ب. نمونه‌ای از تقدیم و تأخیر
۴۱۲	۱۱. تشابه حروف و رسم الخط
۴۱۷	۱۲. تصحیحات قیاسی و اجتهادی
۴۱۸	الف. جواز تصحیح احادیث
۴۲۰	ب. چگونگی تصحیح روایب
۴۲۳	ج. نمونه تصحیح محدثان و فقیهان
۴۲۵	۱۳. تحوّل معنایی واژه‌ها
۴۲۶	الف. گونه‌های تحوّل معنایی
۴۲۶	ب. نمونه حدیثی
۴۳۲	ج. راه حل
۴۳۲	۱۴. اشتراک لفظی
۴۴۰	۱۵. خلط میان معنای لغوی و اصطلاحی
۴۴۱	نمونه حدیثی
۴۴۴	۱۶. خلط معنای حقیقی و مجازی
۴۴۵	نمونه حدیثی
۴۴۹	۱۷. خلط معنای متعارف و فرهنگ روایی
۴۴۹	نمونه حدیثی
۴۵۶	۱۸. دگرگونی شرایط، اوضاع و احوال مکلفان
۴۶۰	نمونه حدیثی
۴۶۵	۱۹. اختلاف فهم راویان
۴۷۱	الف. لزوم رعایت سطح فهم مخاطب
۴۷۴	ب. نمونه حدیثی
۴۷۸	۲۰. کج فهمی (سوء فهم راویان)
۴۷۹	الف. عوامل کج فهمی
۴۸۳	ب. نمونه حدیثی

۴۸۶.....	۲۱. غلو و سخنان اغراق آمیز.....
۴۸۷.....	الف. مفهوم شناسی غلو.....
۴۹۲.....	ب. عوامل پیدایش غلو.....
۴۹۴.....	ج. غالیان و عقاید آنان.....
۴۹۷.....	د. پیامدهای غلو.....
۴۹۸.....	ه. برخورد امامان با پدیده غلو و غالیان.....
۴۹۸.....	اول. تبیین پدیده غلو و ترسیم سیمای غالیان.....
۵۰۳.....	دوم. تصحیح عقاید.....
۵۰۴.....	سوم. اعلام کفر غالیان و براءت از آنان.....
۵۰۸.....	و. نمونه حدیثی.....
۵۰۹.....	۲۲. در آمیختگی روایات اصل با اسرائیلیات.....
۵۱۰.....	الف. نفوذ اسرائیلیات و عوامل آن.....
۵۱۳.....	ب. نمونه حدیثی.....
۵۲۱.....	۲۳. خلط میان گزاره های حقیقی و شخصی.....
۵۲۵.....	۲۴. نقل در باب نامناسب.....
۵۲۹.....	فصل چهارم: آسیبها و مشکلات درونی حدیث.....
۵۲۹.....	۱. تقیه و کتمان.....
۵۳۲.....	الف. تقیه در لغت و اصطلاح.....
۵۳۳.....	ب. تاریخچه تقیه.....
۵۳۳.....	ج. ادله جواز تقیه.....
۵۳۶.....	د. قراین شناسایی احادیث تقیه ای.....
۵۳۶.....	اول. قراین داخلی سندی.....
۵۳۷.....	دوم. قراین داخلی متنی.....
۵۴۰.....	سوم. قراین خارجی.....
۵۴۴.....	۲. اختلاف مراتب روایات.....
۵۴۷.....	نمونه حدیثی.....
۵۴۹.....	۳. نسخ به معنای لغوی و عام آن.....
۵۵۰.....	الف. تعریف حدیث ناسخ و منسوخ.....
۵۵۱.....	ب. شرایط تحقق نسخ.....
۵۵۱.....	ج. وجود ناسخ و منسوخ در روایات و پیامد آن.....
۵۵۳.....	د. اهمیت شناخت ناسخ و منسوخ.....
۵۵۷.....	ه. امکان و وقوع نسخ در روایات.....

و. مراد از نسخ در روایات.....	۵۵۹
ز. اقسام نسخ.....	۵۶۱
ح. تقدم نسخ یا ترجیح.....	۵۶۲
ط. راههای شناخت حدیث ناسخ از منسوخ.....	۵۶۴
۴. تشریح تدریجی و تبعیض در بیان احکام و معارف.....	۵۶۶
۵. تأخیر و سعه در برخی امور.....	۵۷۰
۶. در آمیختگی روایات حکومتی، قضایی و تبلیغی.....	۵۷۴
نمونه‌های احکام حکومتی در سیره معصومان (علیهم‌السلام).....	۵۸۱
۷. در آمیختگی روایات محکم و متشابه.....	۵۸۴
الف. مفهوم شناسی محکم و متشابه.....	۵۸۵
ب. وجود روایات متشابه.....	۵۸۶
ج. پیامدهای تشابه در روایات.....	۵۸۸
د. راه حل.....	۵۸۹
ه. نمونه حدیثی.....	۵۹۲
۸. در آمیختگی روایات مُجْمَل و مُبَيَّن.....	۵۹۷
نمونه حدیثی.....	۵۹۹
۹. در آمیختگی روایات بیانگر حکم اولی با ثانوی.....	۶۰۳
نمونه حدیثی.....	۶۰۴
۱۰. خلط تفسیر مفهومی با مصداقی (جری و تطبیق).....	۶۰۶
نمونه حدیثی.....	۶۱۲
فصل پنجم: موانع مربوط به حدیث پژوه در فهم حدیث.....	۶۱۷
۱. پیروی از هوی و هوس.....	۶۱۹
الف. نهی از پیروی از هوی و هوس.....	۶۱۹
ب. پیروی از هوی یا تفسیر به رأی در حدیث.....	۶۲۱
ج. پیامدهای پیروی از هوی.....	۶۲۱
د. نمونه حدیثی.....	۶۲۳
۲. خشک اندیشی و جمود.....	۶۲۵
نمونه‌هایی از جمود.....	۶۲۹
۳. اجتهاد در برابر نص.....	۶۴۰
نمونه حدیثی.....	۶۴۲
۴. تعصب.....	۶۴۵
الف. مفهوم تعصب.....	۶۴۵

۶۴۶	ب. انواع تعصب
۶۴۸	ج. تعصب در آیات و روایات
۶۴۹	د. علل و عوامل تعصب
۶۵۰	ه. پیامدهای تعصب
۶۵۰	و. درمان تعصب
۶۵۱	ز. نمونه‌ای از تعصبات در فهم احادیث
۶۵۱	اول. ترک سنت و مخالفت با روایات صحیح
۶۵۳	دوم. حذاف و تقطیع نادرست
۶۵۶	سوم. پذیرش روایات مجعول یا انکار روایات صحیح
۶۵۷	چهارم. صحت احادیث صحیحین و نادرستی احادیث غیر موجود در آن دو
۶۵۸	پنجم. وضع و جعل
۶۶۰	ششم. تأویل نادرست
۶۶۲	هفتم. تهمت زنی
۶۶۲	۵. پیش داوری و قضاوت عجولانه
۶۶۴	الف. درمان پیش داوری
۶۶۴	ب. نمونه حدیثی
۶۶۸	۶. انس ذهنی به مفاهیم مادی
۶۷۲	نمونه حدیثی
۶۷۶	۷. برخورد گزینشی با احادیث
۶۷۷	۸. ساده‌انگاری
۶۸۲	۹. خلط میان معانی عرفی با مفاهیم علمی و عقلی
۶۸۳	۱۰. خلط میان روایات تبعدی با روایات ارشادی (مؤید امور عقلایی)
۶۸۴	۱۱. تأثیرپذیری از فرهنگهای غیر دینی
۶۸۵	۱۲. خلط معنای عربی با فارسی
۶۸۹	فصل ششم: راههای شناسایی آسیب
۶۹۲	۱. مخالفت حدیث با قرآن
۶۹۴	الف. پیشینه عرضه حدیث بر قرآن
۶۹۷	ب. نمونه حدیثی
۷۰۲	۲. مخالفت حدیث با سنت قطعی
۷۰۳	نمونه حدیثی
۷۰۸	۳. مخالفت حدیث با عقل
۷۱۰	نمونه حدیثی

تدوین جوامع حدیثی بیشتر بوده، لکن بعد از آن نیز خودنمایی می‌کند و آثار و پیامدهای آن مورد توجه و دغدغه متفکران اسلامی بوده است. بر این اساس بازشناسی آسیب‌ها به صورت روشمند، یکی از راهکارهای مهم حدیث‌پژوهان برای دستیابی به فهم درست از حدیث است.

دانشگاه علوم اسلام رضوی جهت نیل به اهداف خویش در حوزه علوم اسلامی و از آن میان علم حدیث، اقدام به نشر آثار مختلف حدیثی نموده است. از آن جمله کتاب «آسیب‌شناسی فهم حدیث» که به صورت کاربردی و گسترده به بررسی آسیب‌های فهم حدیث پرداخته است.

این کتاب توسط حجة الاسلام دکتر سید علی دلبری از اعضای هیئت علمی گروه قرآن و حدیث این دانشگاه به عنوان رساله مقطع دکتری، ارائه و دفاع شد و پس از آن مورد بررسی و دقت بیشتر قرار گرفت و پس از طی مراحل نشر، پیشکش دانش‌دوستان گردید.

امید می‌رود کتاب حاضر که به بررسی بیش از پنجاه آسیب پرداخته است، گستره و عمق مباحث آسیب‌شناسی فهم حدیث را آشکار سازد و علاوه بر پژوهشگران حوزوی و دانشگاهی، سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند. در پایان بر خود لازم می‌دانیم از کلیه بزرگوارانی که در این اثر سهمی داشته‌اند به ویژه اساتید راهنما، مشاور و ارزیاب تقدیر و تشکر نمایم.

مرکز پژوهش دانشگاه علوم اسلامی رضوی

پیش‌گفتار

قرآن و حدیث، دو گوهر گرانبها و دو میراث ماندگارند که پیشوایان دین بارها امت اسلام را به تمسک به آن دو فرا خوانده‌اند. چه بسا قرائت و بازگویی قرآن و حدیث، امری آسان نماید، ولی فهم، تأمل و تدبر در آن دو سخت و دشوار است. در میان دانشهای حدیثی، فقه الحدیث یا همان فهم و درایت محتوایی روایت و شرح و تفسیر آن، مهمترین و سودمندترین آنهاست و دیگر دانشهای حدیثی با هدف کمک به فقه الحدیث کاربرد می‌یابند. با این حال، دانش فقه الحدیث قواعد و اصولی دارد که بدون رعایت آن، حدیث‌شناسی و بلکه دین‌شناسی محقق نمی‌گردد.

خداوند متعال تبیین و تفسیر کلامش را در قرآن به سنت پیامبر ﷺ واگذار کرده: ﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾^۱ و پیامبر ﷺ نیز آن را قرین قرآن دانسته است: «إِنِّي قَدْ أُوتِيتُ الْقُرْآنَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ»،^۲ لکن سوگمنده

۱. نحل ۱۶: ۴۴. و ما این ذکر [قرآن] را به سوی تو فرود آوردیم، تا برای مردم آنچه را به سوی ایشان نازل شده است، توضیح دهی؛ امید که بیندیشند.

۲. احمد بن حنبل، مسند احمد، ج ۴، ص ۱۳۱؛ احمد بن مصطفی مراغی، تفسیر المراغی، ج ۱۴، ص ۱۲۸؛

احادیث بر خلاف قرینش، قرآن، از تحریف، تغییر، وضع، تعارض، تصحیف و... مصون نماند. از این رو، اندیشه‌وران و حدیث‌پژوهان مسلمان از همان آغاز صدور حدیث، دغدغه مهمی در کشف و شناسایی مراد و مقصود معصوم داشتند و بر این نکته تأکید می‌ورزیدند که دستیابی به معنای نصوص روایی بدون ارزیابی سندی و محتوایی میسر نیست. به دیگر سخن، هر حدیث‌شناس و دین‌پژوهی که درصدد بهره‌گیری از آموزه‌های بلند پیامبر ﷺ و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام بر می‌آید، دو مرحله اساسی را فراوری خود می‌بیند که باید پشت سر گذارد:

الف. روش‌شناسی فهم احادیث

ب. آسیب‌شناسی فهم احادیث

در مرحله نخست توجه حدیث‌پژوه به فراهم ساختن شرایط ایجابی است که در فهم عمیق و درست حدیث تأثیر دارد و در مرحله دوم می‌کوشد تا با شناسایی، مشکلات و موانع فهم حدیث برای آنها چاره‌ای اندیشد و اثر منفی آنها را در کشف مراد و مقصود معصوم خنثی سازد. این مرحله، در دستیابی به روایات صحیح و شناخت سره از ناسره و کنار گذاشتن روایات ساختگی و بی‌اساس، نقش بسزایی دارد.

حدیث‌پژوه در این مرحله، با پرسشهای زیر روبه‌روست:

۱. آسیب چیست و جایگاه آسیب‌شناسی فهم حدیث در حدیث‌پژوهی کجاست؟
۲. چه اموری - اعم از تاریخی و جز آن - مانع فهم صحیح و عمیق حدیث شده و به آن آسیب رسانده است؟

محمد بن علی شوکانی، فتح القدیر، ج ۲، ص ۱۳۶؛ محمد جمال الدین قاسمی، محاسن التأویل، تحقیق محمد باسل عیون السود، ج ۴، ص ۳۶۷. در نقل دیگری آمده است: قال ﷺ: «أوتيت القرآن وما يعدله». نک: محمد بن ابراهیم شیرازی (ملاصدرا)، تفسیر القرآن الکریم، تحقیق محمد خواجوی، ج ۴، ص ۲۷۲؛ محمد باقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۶، ص ۴۱۷؛ نیز: «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنِّي قَدْ خَلَفْتُ فِيكُمْ شَيْئَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا بَعْدِي أَبَدًا مَا أَخَذْتُمْ بِهِمَا وَعَمِلْتُمْ بِمَا فِيهِمَا: كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّتِي فَإِنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرُدَّا عَلَيَّ الْخَوْضَ» همان، ج ۲۳، ص ۱۳۲؛ نیز نک: محمد بن علی قمی (شیخ صدوق)، کمال الدین، ج ۱، ص ۲۳۵.